ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і ступінь наукової розробки обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, розкрито методологічну й теоретичну основи та методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, вірогідність одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження і структуру роботи,

У першому розділі – *"Теоретичні основи виховання гуманності у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки"* – проаналізовано сучасні тенденції щодо виховання гуманності в студентів в умовах професійної підготовки. Визначено теоретико-методологічні основи виховання гуманності в майбутніх соціальних працівників. Розглянуто основні дефініції, необхідні для розробки організаційно-педагогічних умов виховання гуманності в умовах вищого навчального закладу.

Історико-теоретичний аналіз проблеми виховання гуманності дозволив дійти висновку, що досліджуване питання займає одне з провідних місць у педагогічній науці, має глибоке історичне коріння та знаходиться на перетині наукових пошуків учених у галузі гуманітарних наук. З огляду на це, в дослідженні розкрито такі поняття, як "гуманність", "виховання", "соціальна робота", "соціальний працівник", "педагогічні умови". Це дозволило простежити динаміку розвитку цих понять від найдавніших часів до сьогодення.

На основі здійсненого аналізу доробку науковців встановлено, що у широкому розумінні "гуманність" означає зосередження на людських потребах і звершеннях, визнання творчого потенціалу людства і цінності суб'єкта, утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей (С.Гончаренко, В.Піча, Н.Хома, В.Шинкарук). У вузькому це – щире, доброзичливе, чуйне, уважне ставлення до чужих потреб, людяність, повага до людини та її гідності, усвідомлене та співчутливе виявлення доброти, чутливості, любові. (І.Бужина, В.Бусел, Л.Пустовіт, В.Стасюк, Т. Яцула).

З огляду на результати наукового пошуку вчених (І.Бех, С.Вітвицька, П.Козляковський) стосовно вікових особливостей студентської молоді, який характеризується визначенням спрямованості в способі мислення, характері, переоцінкою цінностей, підвищенням інтересу до моральних проблем, цей віковий період є сприятливим для цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість молодої людини через надання їй достатнього простору для вияву самостійності й творчості через залучення до великого світу гуманітарної культури.

Теоретичним і практичним засадам соціальної роботи та підготовки соціальних працівників присвячено низку досліджень відомих українських та

російських учених, таких як І.Грига, І.Звєрева, А.Капська, К.Кузьмін, Н.Ларіонова, Г.Медведєва, В.Полтавець, Т.Семигіна, Н.Собчак, Б.Сутирін, М.Фірсов та ін. Порівняльний аналіз визначень понять "соціальний працівник" та "соціальна робота" свідчить про неусталеність цих понять у вітчизняній науці. У цілому ж соціальна робота розглядається як професійна діяльність з надання допомоги людині, групам чи спільнотам, посилення чи відродження їх спроможності до соціального функціонування й створення прийнятних суспільних умов для досягнення цієї мети. У нашому дослідженні ми виходимо із розуміння, що *майбутні соціальні працівники – це фахівці, які працюватимуть з людьми, що більш за все потребують підтримки та допомоги. Соціальний захист має постійний зв'язок з духовністю, а гуманність є одним із найголовніших інструментів людей, професійна діяльність яких пов'язана з найбільш незахищеними верствами суспільства.*

Результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми дозволили розробити схему-модель структури гуманності. Основою для розкриття складових структури гуманності стали визначення поняття "гуманність" у різних довідкових та науковх джерелах, які довели, що це цілісна система елементів, яка включає в себе "культуру етичного мислення", "культуру почуттів" та "культуру поведінки" (І.Кон, Т.Осипова, О.Яцій). Визначаючи показники цих елементів, методом аналізу та систематизації було з'ясовано, що основними показниками "культури почуттів" є щирість, чуйність, піклування, доброта, милість, довіра, милосердя, співчуття, благодійність, вдячність, любов, а основними показниками "культури поведінки" є – повага, делікатність, тактовність, терпимість, самокритичність, толерантність, ввічливість, справедливість. Щодо "культури морального мислення", то це здатність людини до розмірковування, процес відображення дійсності в уявленнях, міркуваннях, поняттях, тобто, це – глибина знань, отриманих шляхом накопичення інформації про складові гуманності.

Метод порівняння дає можливість встановлювати подібність явищ. Аналогія дає підставу для висновків про еквівалентність у визначених відносинах одного об'єкта щодо іншого. Тобто більш простий за структурою об'єкт стає моделлю більш складного об'єкта. Прототипом для схеми-моделі структури гуманності стала піраміда ієрархії потреб видатного вченого А.Маслоу. Пропонуючи свій погляд на розташування людських потреб, він обрав геометричну модель піраміди-трикутника, який звужується догори. Це означає, що кількість осіб, які зуміли самоактуалізуватися, у суспільстві значно менша, ніж тих, які задовольняються лише фізіологічними потребами. Така модель дозволяє побачити співвідношення осіб, що зуміли самоактуалізуватися (нагорі) та

людей з базовими потребами, які знаходяться в основі ієрархії піраміди. Проводячи аналогію з гуманністю, ми припустили, що кількість особистостей з розвинутою гуманністю поступається порівняно з тими людьми, у яких ця якість менш розвинута. Отже, піраміда, звужена догори, вказує на те, що більшість людей, які знаходяться в основі піраміди, мають потенціал нерозвинутих гуманних якостей. Ці якості не є ієрархічно впорядкованими, кожна із них однаково важлива, але, зважаючи на проаналізовані нами джерела, вважаємо, що основою для їх розвитку та структурування є любов. На середньому рівні розвиненості гуманності знаходяться переважно особистості, які мають певний рівень знань про гуманність і можуть ними користуватися в різних ситуаціях, але таких осіб значно менше. Верхівка піраміди – це найменший відсоток особистостей із реалізованим потенціалом гуманної діяльності.

Схема-модель структура гуманності дає підстави стверджувати, що впливаючи на культуру почуттів, культуру мислення та культуру поведінки маємо можливість вплинути на рівень виховання гуманності.

Таким чином, виховання гуманності ми визначаємо як *цілеспрямований процес впливу на особистість з метою формування в неї людяних якостей, таких як довіра, милість, милосердя, вдячність, співчуття, чуйність, благодійність, піклування, щирість, доброта, любов, ввічливість, толерантність, самокритичність, терпимість, тактовність, делікатність, повага, справедливість.*

Найбільш сприятливими *педагогічними умовами* виховання гуманності в майбутніх соціальних працівників визначено: зорієнтованість процесу професійної підготовки на поєднання активних та традиційних методів навчання, спрямованих на підвищення гуманності в майбутніх соціальних працівників; збагачення змісту виховної роботи засобами художньої культури з метою активізації творчого потенціалу та створення емоційно-чуттєвого середовища в позааудиторній діяльності майбутніх соціальних працівників; уведення в структуру соціально-педагогічної практики завдань гуманістичного спрямування та включення майбутніх соціальних працівників у гуманістично спрямовані акції з метою накопичення досвіду моральних учинків.

Результатом теоретичного аналізу стала розробка організаційно-педагогічної моделі, яка включає мету, педагогічні умови, види діяльності, куди включені студенти, методи й форми виховної роботи та очікуваний результат, що й має бути перевірено в процесі формувального експерименту з виховання гуманності в майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки (рис. 1).

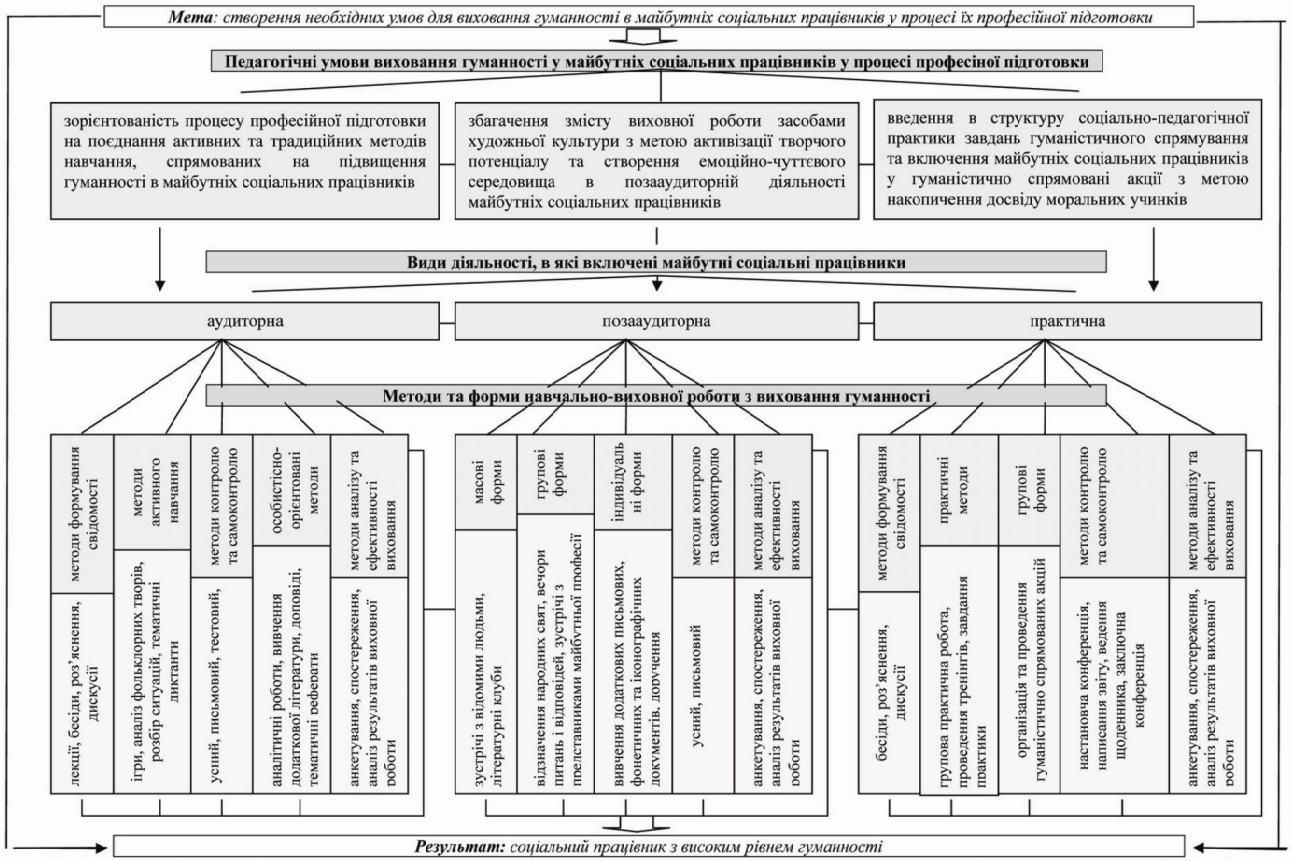

Рис. 1. Організаційно-педагогічна модель виховання гуманності у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки

У другому розділі – "*Експериментально-дослідницька робота з виховання гуманності у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки*" розкрито зміст і методи діагностики рівнів сформованості гуманності студентів розглянуто організацію, методику та хід експерименту (констатувального та формувального), основна мета якого – перевірка ефективності запропонованих умов при вихованні гуманності в процесі професійної підготовки.

Нами встановлено, що готовність до гуманної діяльності майбутнього соціального працівника визначається, перш за все, взаємодією компонентів: мотиваційно-чуттєвого, інформаційно-змістового, практично-діяльнісного. Дослідницько-експериментальна робота передбачала розробку системи критеріїв гуманності, визначених у відповідності із зазначеними компонентами, якими виступили культура почуттів (емоційно-чуттєве сприйняття навколишньої дійсності), інтелектуальне забезпечення гуманної діяльності (повнота, глибина й осмисленість відповідних знань), культура поведінки (здатність до гуманно-зорієнтованих дій і поведінки). Визначено рівні сформованості: низький, середній, високий. Усе це дало змогу простежити динаміку розвитку гуманності в студентів від початкового до заключного етапу.

Дані констатувального експерименту засвідчили, що практика виховання, яка існує у вищих навчальних закладах, не забезпечує належного рівня розвитку гуманності в майбутніх фахівців. Для перевірки ефективності визначених організаційно-педагогічних умов виховання гуманності в майбутніх соціальних працівників у процесі їх професійної підготовки проведено формувальний експеримент, який дозволив простежити динамічну рухливість гуманності в контрольних і експериментальних групах, чим і засвідчив доцільність упроваджених умов у навчально-виховний процес університету. Проведений формувальний експеримент показав, що в умовах вищого навчального закладу є значний потенціал для виховання гуманних цінностей у студентів. У ході експериментальної роботи в студентів виявлено творчі здібності, підвищений інтерес до творчих завдань та активність у позааудиторній діяльності, що свідчить про їх глибоку потребу в самовдосконаленні.

Аналіз отриманих результатів експериментальних та контрольних груп у процесі порівняння показав прогнозовані результати зростання гуманності в майбутніх соціальних працівників внаслідок цілеспрямованого педагогічного впливу, що дозволяє говорити про ефективність розробленої педагогічної системи виховання гуманності в майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка рівнів сформованості гуманності в експериментальних та контрольних групах за матеріалами вихідного та заключного зрізів (у %)

№	Рівні	низький		середній		високий	
		до	після	до	після	до	після
1.	Соціальна робота (ЕГ)	30,7	10	25	15,3	42,7	73,7
2.	Соціальна робота II (КГ)	32,7	30,3	34,7	30,3	30,7	38,7
3.	Політологія (КГ)	20,7	22,3	40,3	33	37,3	44
4.	Інтелектуальні системи прийняття рішень (КГ)	41,3	55,3	24,7	27,3	33	16,3

Зведення та порівняння кількісних даних щодо сформованості гуманності дозволило нам зобразити на діаграмах динаміку її розвитку (рис 2).

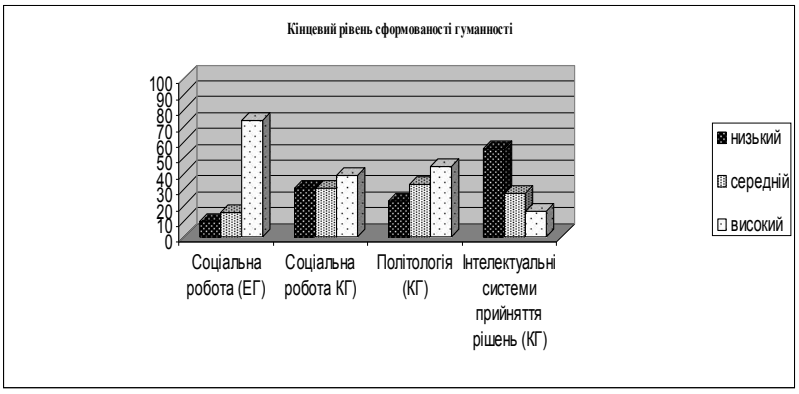

Рис. 2. **Динаміка сформованості гуманності в експериментальних та контрольних групах за результатами заключного діагностичного зрізу**

Порівняння результатів рівнів сформованості гуманності дозволяє визначити, що відсоток студентів – соціальних працівників з високим рівнем сформованості гуманності майже в 1,9 рази перевищує кількість студентів – соціальних працівників із політехнічного інституту, в 1,67 рази перевищує кількість студентів-політологів з високим рівнем сформованості гуманності, а також у 4,5 рази перевищує кількість студентів-комп'ютерників з високим рівнем сформованості гуманності. Важливим позитивним результатом у проведеній експериментальній роботі можна вважати незначне зменшення середнього рівня сформованості гуманності в студентів експериментальних груп, водночас зі збільшенням кількості студентів з високим рівнем сформованості гуманності і зменшенням кількості студентів із низьким рівнем сформованості гуманності. Слід звернути увагу на коливання низького рівня сформованості гуманності, який серед експериментальної групи соціальних працівників з 30,7% знизився до 10%, у контрольних групах соціальних працівників низький рівень знизився лише на 2,4%, у контрольних групах політологів показник низького рівня зріс на 1,6%, а в контрольних групах комп'ютерників низький рівень зріс на 14%.

У цілому, з огляду на дані, отримані в результаті першого та другого діагностичних зрізів, можемо стверджувати, що і в експериментальних, і в контрольних групах мають місце зрушення рівнів сформованості гуманності в студентів. Однак, в експериментальних групах позитивні зрушення значно вищі.

Експериментальна робота засвідчує достовірність позитивних змін, що відбулися під час виховання гуманності в майбутніх соціальних працівників, оскільки основні положення проведеної роботи втілені в практику вищих навчальних закладів у вигляді робочих програм, методичних рекомендацій та цілеспрямованих розробок.